

development work, based on the relationship of self-esteem, level of aspiration and preparedness of senior school students for the personal and professional self-determination in order to activate the mechanisms of personality's self-development.

Keywords: self-consciousness, self-image, self-esteem, level of aspiration, affect of inadequacy, early adolescence.

Подано до редакції 15.04.2016

УДК: 159.923

Наталія Миколаївна Дубравська,

кандидат психологічних наук,

доцент кафедри загальної, вікової та педагогічної психології,

Наталія Іванівна Сидоренко,

кандидат психологічних наук,

доцент кафедри загальної, вікової та педагогічної психології,

Житомирський державний університет імені Івана Франка,

вул. Велика Бердичівська, 40, м. Житомир, Україна

АКТУАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТІСНИХ ДЕТЕРМІНАНТ УСПІШНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПІДПРИЄМЦІВ

У статті дається теоретичне обґрунтування та визначаються шляхи і засоби розвитку суб'єктності як провідної особистісної детермінанти успішної професійної підготовки майбутніх підприємців; наводиться авторська система роботи, на основі якої і здійснюється розвиток, а також обговорюються результати експериментального навчання. Реалізація запропонованої програми дозволила вирішити проблему розвитку особистісних детермінант, які визначають успішність професійної підготовки майбутніх підприємців.

Ключові слова: особистісні детермінанти, професійна підготовка, особистісно-професійна суб'єктність, майбутній підприємець, активний розвиток.

Радикальні соціально-економічні перетворення в Україні різко підвищили інтерес суспільства до особистісно детермінованих сторін життя підрастаючого покоління. Поруч із змінами поведінкової, емоційної, моральної та зростанням ціннісної автономії особистості молоді, актуалізується її успішність професійної підготовки до підприємництва. Сьогодні все більша кількість випускників вищих навчальних закладів залучається до сфери діяльності на ринку.

Ринкова економіка вимагає від майбутніх фахівців-економістів особливого способу життєдіяльності, нового типу мислення, вільного від встановлених стереотипів. В умовах зростаючої ролі особистісних чинників фахівець ринку соціально відповідальний за себе та економічну успішність країни. А тому проблема розвитку особистісних детермінант успішної професійної підготовки майбутніх підприємців має актуальність дослідження.

Особистісні детермінанти успішної професіоналізації підприємців успішно досліджуються сучасними філософами, соціологами, психологами. В контексті праць зарубіжних (К. Варнерід, П. Девідсон, П. Друкер, В. Зомбарт, М. Кетс-де-Вриз, А. Маршалл, А. Мар-тінеллі, М. Маккобі, Ф. Найт, М. Пітерс, Ж. Б. Сей, А. Сміт, Р. Хізрич, Й. Шумпетер та ін.), російських (А.І. Агеев, Л.В. Дунаєвський, С.Г. Клімова, М.О. Ла-пуста, І.Е. Мусаєлян,

В.П. Позняков, В.Д. Попов, С.К. Рошин, Ю. О. Сливницький, В. В. Червяков, В. О. Чередніченко, О. Є. Чирикова, В. Д. Шапіро та ін.) та вітчизняних вчених (О. В. Бондаренко, Н. М. Дуб-равська, В. М. Колот, В. Р. Костюк, О. Г. Левцун, Л. М. Лисенко, М. Д. Міщенко, Ю. Ф. Пачковський, Н. А. Побірченко, О. П. Сергєєнкова, М. С. Соболь, Ю. М. Швалб та ін.) визначено тісний взаємозв'язок формування професійних якостей підприємницької діяльності з творчим потенціалом особистості.

Однак більшість описаних в дослідженнях моделей особистості підприємця базується на окремих властивостях особистості. Особистість підприємця розглядається як цілісність, із становленням морально-етичних аспектів його діяльності майже не досліджується. Відсутній єдиний методологічний підхід до проблеми, не актуалізована увага на особистісних рисах та характеристиках, що забезпечують професійну успішність підготовки майбутніх підприємців, не розкрито особливості та шляхи розвитку особистісних підсистем як провідних у розвитку спроможності майбутніх фахівців до самоде-термінації у сфері підприємництва та здійснення функцій економічного самоконтролю.

Мета статті полягає у теоретичному визначенні та експериментальному обґрунтуванні програми ак-

туалізації особистісних детермінант успішної професійної підготовки майбутніх підприємців на засадах активного керованого інтеріндивідуального розвитку.

Активний керований інтеріндивідуальний розвиток особистісно-професійної суб'єктності як інтегральної якості майбутнього спеціаліста, що визначає його спроможність до самодетермінації у підприємницькій сфері діяльності та здійснення функцій економічного самоконтролю, являє собою одну з організаційно-дидактичних форм соціально-психологічного навчання з урахуванням специфіки цього феномена.

Загальними принципами його організації є: принцип діалогізації, проблематизації й персоналізації [5]. Принцип діалогізації передбачає забезпечення рівності позицій всіх учасників навчального процесу, право кожного на власну думку, можливість її висловити й захистити. Принцип проблематизації зберігає за всіма учасниками активну дослідницьку позицію, право кожного піддавати критичному аналізу будь-яке положення, судження, тезу, що фіксується в змісті знань. Принцип персоналізації вбачається у наданні кожному учаснику педагогічного процесу особистої відповідальності і авторства в будь-якому висловлюванні, вчинку, дії, що здійснюється в рамках навчальних ситуацій [1].

Загальні принципи діалогізації, проблематизації і персоналізації ми дещо конкретизували у відповідності до теми дослідження. Так, основні принципи проведення експериментального навчання з розвитку особистісно-професійної суб'єктності майбутніх підприємців, ми вбачаємо у наступному.

1. Поєднання навчального і тренувального аспектів. Сценарій кожного заняття передбачав як оволодіння студентами новими знаннями, так і психогімнастичні вправи, рольову чи ділову гру та ін. форми роботи при збереженні цільової спрямованості заняття.

2. Комплексне використанні активних групових методів навчання, кожен з яких спрямований, переважно, на розвиток певного компонента суб'єктності. Звісно, підбір методів визначався у кожному випадку конкретною темою, але певним методам ми надавали перевагу, виходячи зі специфіки структурно-динамічних та етико-сміслових структур суб'єктності майбутніх підприємців. Таким методам, зокрема, були дискусія, ділова та організаційно-діяльнісна гра.

Групове обговорення проблемних ситуацій, які виникають у практиці суб'єктів підприємницької діяльності, здійснювалось, переважно, у вигляді дискусії. Дискусія, на нашу думку, допомагає кожному студентові сформулювати власну точку зору, формує навички бачити проблему, навчає взаємодіяти з соціумом на конструктивній основі, а також демонструє багатомірність можливих рішень у розв'язанні проблеми. Ефективність обговорення проблемних ситуацій підсилювалась і вправами з мотиваційного тренінгу, тренінгу розвитку життєвих цілей, перцептивно-орієнтованого тренінгу, тренінгу

особистісного зростання та ігровими елементами з ознаками дидактичної та рольової гри.

Під час ділових ігор, коли ми намагались максимально реально змоделювати професійну діяльність підприємця, студенти обов'язково мали дотримуватись всіх ігрових правил, норм і дій професійних відносин. Це надавало їм можливість проаналізувати різні "етичні" концепції бізнесу, скоригувати чи виробити власний стиль етико-економічної поведінки.

При використанні організаційно-діяльнісних ігор процес формування особистісних передумов успішної діяльності майбутніх підприємців максимально наближений до реальної практичної діяльності. Тут присутній ефект "дзеркального відображення" театру [6], при якому спеціальними засобами створюється "кероване емоційне напруження". Специфіка проведення ділових ігор полягала у тому, що раціональне рішення є заздалегідь відомим ведучому та могло бути розроблено ще при конструюванні гри. Вимоги нестандартності, адаптивності рішення задовольнялися не шляхом створення "технічно" нових варіантів рішення, а забезпечувалися можливістю вибору однієї або декількох стратегій. Ситуація проведення організаційно-діяльнісних ігор є якісно іншою. Тут вироблення рішення цілком визначається студентами та наслідки від прийнятих рішень не моделюються. Учасники організаційно-діяльнісних ігор обмежуються лише виробленням самих рішень. У даному випадку моделюються, переважно, кризові для системи стани, що забезпечують підвищену мотивацію учасників до прийняття рішення, яке б виводило систему із кризи.

3. Дотримання певних норм групової роботи. Основні принципи роботи в групі достатньо обґрунтовані у психологічній літературі [2; 3; 4], а тому лише назвемо ті, яких ми дотримувались, без розкриття психологічного змісту застосування: "тут і тепер", щирість і відвертість, активність та включеність всіх учасників у роботу групи, конфіденційність кожного з учасників групи, об'єктивізація (усвідомлення) поведінки завдяки зворотньому зв'язку, звертання один до одного на "ти" та можливість присвоїти собі "ігрове ім'я".

4. Самоаналіз та самодіагностування власних особистісних якостей, проблем, поведінки, мотивів, життєвих та професійних цінностей. Ми практикували самоаналіз при виконанні системи письмових завдань за різними його напрямками з поступовим ускладненням. Письмове виконання завдання потребує, на нашу думку, глибшого усвідомлення, дає можливість з часом повернутись до написаного, до себе "в минулому" і порівняти із "собою реальним", а, отже, усвідомити ті зміни, які відбулись в свідомості за певний проміжок часу.

5. Вербалізована рефлексія та емоційна насиченість засобів зворотнього зв'язку, які проявлялося в проговорюванні у присутності інших того, що індивід відчуває в цей момент. Висловлюючи свої почуття,

студент утверджує своє існування, залишаючись собою, не втрачаючи почуття власної гідності. Ми намагались дати установку на чесне і відверте самовираження, привчали студентів уважно вислуховувати один одного, ставати на місце іншого. Вербалізована рефлексія завжди супроводжується переживаннями, є емоційно насиченою, що й дає кожному новий досвід споглядання в економічній сфері діяльності.

6. Активність викладача, який своєю поведінкою, стилем діяльності мав демонструвати приклади прояву особистісних якостей, що свідчили б про його успішність у сфері економічного простору.

На основі сформульованих принципів організації активного інтеріндивідуального розвитку особистісно-професійної суб'єктності майбутніх підприємців були сформульовані його конкретні завдання:

- оволодіння певними соціально-психологічними знаннями, необхідними кожному фахівцю у сфері підприємництва;

- усвідомлення майбутнім фахівцем впливу своїх особистісних якостей на успішність підприємницької діяльності;

- бачення студентом себе в професійно значущій ролі успішного підприємця, запорукою успішної діяльності якого є функціонування в етично зарядженому просторі;

- корекція і розвиток структурно-динамічних та етико-сміслових характеристик суб'єктності, що забезпечують спроможність майбутніх фахівців до самодетермінації та здійснення функцій економічного самоконтролю у підприємницькій сфері діяльності.

3 метою реалізації поставлених завдань було розроблено програму “Розвиток особистісної суб'єктності майбутніх підприємців”. Створена програма складається з 5 циклів. Перший цикл – вступне заняття. Його метою є знайомство учасників групи, створення атмосфери довіри та саморозкриття. Тривалість заняття – 4 год. Другий цикл – теоретичний, його мета – ознайомлення з основними психологічними теоріями успішного підприємництва. Тривалість – 5 год. Третій цикл – рефлексивно-цілеутворюючий. Мета – активізація мотиваційного потенціалу учасників програми та створення ними програми нарисів фіксованих ролей успішного підприємця (опис себе як осіб, що наділені високою самоефективністю психологічного “Я”, переважанням у структурі соціального “Я” індивідуалістичних елементів у порівнянні з колективістичними, сформованістю економічного “Я” суб'єктного типу (бажання працювати на себе), високою професійною самоефективністю, системою мотивації досягнення, яка визначається високою інтенсивністю і переважанням мотивації досягнення успіху у порівнянні з мотивацією уникнення невдачі тощо). Тривалість – два дні по 5 год. Метою четвертого (розвиваючого) циклу є розвиток сміслових характеристик особистісно-професійної суб'єктності як детермінанти успішності підготовки майбутніх підприємців. Три-

валість – п'ять днів по 6 год. П'ятий цикл (діагностичний) є завершальним. Його мета – виявлення змін у розвитку структурно-динамічних та етико-сміслових характеристик особистісно-професійної суб'єктності учасників програми. Тривалість – 6 год.

Для експериментального аналізу ефективності програми “Розвиток особистісної суб'єктності майбутніх підприємців” було застосовано формуючий експеримент. Було сформовано дві експериментальні та дві контрольні групи досліджуваних по 17 осіб в кожній. Структурні та змістові відмінності між структурно-динамічними та етико-смісловими характеристиками особистісно-професійної суб'єктності студентів в експериментальній групі до та після участі в програмі слугували мірою її ефективності, а відсутність змін у контрольній групі підтверджувала, що зміни в експериментальній групі викликані фактором участі студентів у заняттях і не є випадковими.

У змісті названих циклів програми “Розвитку особистісної суб'єктності майбутніх підприємців” можна виділити такі основні форми роботи, які здебільшого зустрічалися на кожному із занять (звісно, з варіаціями та змінами згідно кожної конкретної теми):

1. Письмове завдання з самоаналізу за напрямком теми заняття, при якому особлива увага зверталась не на логічні виклади, а на аналіз своїх почуттів, вражень при виконанні тієї чи іншої вправи;

2. Психогімнастичні вправи, які, залежно від змісту заняття були письмовими чи усними, вербальними чи невербальними, виконувались групами по декілька чоловік чи всіма учасниками разом;

3. Аналіз, конструювання, обговорення та програвання реальних ситуацій, вилучених з практики суб'єктів підприємницької діяльності. Особлива увага надавалась виділенню та усвідомленню студентами всіх параметрів ситуації та усвідомленню себе в ній;

4. Домашнє завдання, яке було продовженням самоаналізу та полягало у фіксуванні результатів самонаблюдень власних проявів особистісної суб'єктності в реальному житті.

Вступна і заключна частини приблизно займали третину всього часу, який був відведений на заняття. Решту часу було присвячено основній роботі.

Вступна частина заняття включала обговорення домашніх завдань та 1-2 “розморожувальні” вправи, які допомагали керівнику групи відчувати стан, настрої учасників, щоб скоректувати план заняття. Цьому сприяли і такі питання до студентів: “Що нового (гарного, незвичного) сталося з вами в період між заняттями?”, “Які події трапилися з вами за цей час?”, “Що запам'яталось вам з минулого заняття?”, “Як ви себе відчуваєте?”, “Що вас турбує на даний момент часу?” та ін. У якості “розморожування” групи, як показав досвід, є доцільним використання різних психогімнастичних вправ, які допомагають учасникам відійти від своїх турбот до роботи у групі, активізуватися,

налаштуватися на подальшу роботу, включитися у ситуацію “тут і тепер”, створити працездатність на початку робочого дня. Такі форми роботи вступної частини були присутніми на кожному занятті, тому при подальшому обговоренні занять ми не будемо на них зупинятися.

Кожне заняття ми закінчували колективною вербалізованою оцінкою успішності тих форм роботи і подій, які відбувались на ньому. Як правило, студенти давали позитивну оцінку і це підвищувало мотивацію до подальшої роботи. У той же час ми прагнули викликати після кожного заняття відчуття завершеності, усвідомлення закінчення певного етапу та позитивного настрою. Це досягалось проведенням однієї-двох психогімнастичних вправ та промовлянням вголос всіма учасниками групи девізів, які були винесені в кожного на обкладинку робочого зошита: “Неможливе є завжди можливим!”, “Я впевнений у собі!”, “Я – успішна людина!”, “Підкоряю всі вершини!” тощо.

З метою виявлення змін в розвитку структурно-динамічних та етико-сміслових характеристик особистісно-професійної суб’єктності майбутніх підприємців під впливом експериментального навчання, було проведено повторне обстеження учасників контрольної та експериментальної груп. Структурні та змістові відмінності між компонентами особистісно-професійної суб’єктності студентів експериментальної групи до та після тренінгу слугували мірою його ефективності, а відсутність змін у контрольній групі підтверджувала, що зміни в експериментальній групі викликані фактором участі студентів у заняттях і не є випадковими.

У результаті роботи, спрямованої на розвиток структурно-динамічних та етико-сміслових характеристик особистісно-професійної суб’єктності майбутніх підприємців, значно збільшилася кількість студентів, які сприймають власне “Я” як таке, що “во-

лодіє” ситуацією та контролює її досягнення, а також бажають співпрацювати з групою однодумців для досягнення поставленої цілі. Про це свідчить зменшення кількості студентів з низьким рівнем розвитку загальної та соціальної самоефективності (з 29,4% до 5,9% осіб) та збільшення кількості осіб з високим рівнем відповідної характеристики (з 14,7% до 38,2%). Водночас, майбутні фахівці усвідомили, що в основі стабільної та успішної діяльності підприємців мають лежати норми і цінності раціональної моралі з її універсальними правилами нашого суспільства. Це підтверджується тим, що конструкт моральності у 52,9% випадків пов’язується або з образом “Я” або з образом успішного підприємця, тоді як до формуючого впливу цей конструкт переважно визначався елементом “підприємець-невдаха”. Мотиви самореалізації, творчості і незалежності, які до експериментального навчання у жодному випадку не відповідали образу “Я” майбутніх підприємців, зараз починають змінювати свої позиції. Вже 17,6% осіб стверджує, що в основі підприємницької діяльності лежить мотив самореалізації, а 32,4% у власній професійній діяльності вбачають реалізацію мотиву незалежності. Водночас, зменшилася кількість студентів, які сприймають себе в якості “об’єкта” економічної діяльності, свідомо обравши позицію не особистого, а повноважного контролю, виконуючи при цьому роль залежного виконавця і передаючи економічний контроль “компетентним іншим” (з 29,4% до 11,8% осіб). Таким чином, порівняльний аналіз показників рівня розвитку структурно-динамічних та етико-сміслових характеристик особистісно-професійної суб’єктності майбутніх підприємців виявив інтенсивну динаміку у результатах до і після формуючого впливу.

Зведені результати повторного заміру рівня розвитку особистісно-професійної суб’єктності студентів контрольних і експериментальних груп представлено в табл. 1.

Таблиця 1.

Рівні розвитку особистісно-професійної суб’єктності до і після формуючого експерименту

Рівні особистісної суб’єктності	До експерименту				Після експерименту			
	КГ		ЕГ		КГ		ЕГ	
	Абс. к-ть	%	Абс. к-ть	%	Абс. к-ть	%	Абс. к-ть	%
Високий	6	17,7	5	14,7	6	17,6	14	41,2
Середній	18	52,9	19	55,9	19	55,9	19	55,9
Низький	10	29,4	10	29,4	9	26,5	1	2,9

Як бачимо, майбутні підприємці, які увійшли до складу контрольної групи, не показали значних змін у розвитку особистісно-професійної суб’єктності (впродовж зимових канікул на 3,0% збільшилася лише кількість студентів з середнім рівнем та, відповідно, на стільки ж зменшилася кількість осіб з низьким рівнем).

Серед досліджуваних експериментальної групи 41,2% студентів характеризуються високим рівнем становлення структурно-динамічних та етико-

сміслових характеристик суб’єктності (проти 14,7% на початку експерименту), 55,9% – середнім (до формуючого впливу ця група складала такий же відсоток). Це зумовлено тим, що 26,6% досліджуваних підвищили свій середній рівень суб’єктності до рівня високого, і така ж кількість – з низького до середнього. Звертає на себе увагу значне зменшення кількості студентів, рівень розвитку особистісно-професійної суб’єктності яких до і після експериментального нав-

чання є низьким. В експериментальній групі дана чисельність досліджуваних зменшилася з 29,4% до 2,9%.

Відмінність між показниками становлення структурно-динамічних та етико-сміслових характеристик особистісно-професійної суб'єктності членів експериментальної групи до формуючого експерименту та після нього є статистично значущою ($t=3,64$ при $p \leq 0,001$). Це, в свою чергу, є підтвердженням того, що актуалізація особистісно-професійної суб'єктності

можлива засобами цілеспрямованого розвитку у майбутніх підприємців її структурно-динамічних та етико-сміслових характеристик.

Ефективність особистісних детермінант професійної підготовки майбутніх підприємців забезпечується цілеспрямованим організованим розвитком структурно-динамічних та етико-сміслових характеристик особистісно-професійної суб'єктності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анисимов О. С. Сущность педагогического мышления / О. С. Анисимов // Проблемы исследования педагогического мышления. – М.: МГУ. – 1987. – С. 25-27.

2. Большаков В.Ю. Психотренинг. Социодинамика, упражнения, игры / В. Ю. Большаков. – СПб., 1996. – 379 с.

3. Вачков И.В. Основы технологии группового тренинга. Психотехники: Учебное пособие / И. В. Вачков. – М.: Ось-89, 1999. – 176 с.

4. Джонсон Д. Социальная психология: тренинг міжособистісного спілкування / Д. Джонсон. – К.: КМ Академія, 2003. – 284 с.

5. Кульбіда Н.М. Развитие экономической субъектности как детерминанты творческого функционирования личности у предпринимательской сферы деятельности / Н. М. Кульбіда // Научный часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія № 12. Психологія. – № 6 (30). – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2005– С. 225-231.

6. Петрова Н. Тренинг для победителя / Н. Петрова. – СПб.: Речь, 2012. – 216 с.

REFERENCES

1. Anisimov, O. S. (1987). Sushchnost pedagogicheskogo myshleniya [The essence of pedagogical thinking]. *Problemy issledovaniya pedagogicheskogo myshleniya – Problems of studying pedagogical thinking*. (pp. 25-27). Moscow: Moscow State University [in Russian].

2. Bolshakov, V. Yu. (1996). *Psikhotrening. Sotsiodinamika, uprazhneniya, igry* [Psychotraining. Sociodynamics, exercises, games]. Saint Petersburg [in Russian].

3. Vachkov, I. V. (1999). *Osnovy tekhnologii gruppovogo treninga. Psikhotehniki* [Group training technology basics. Psychotechnics]. Moscow: Os-89 [in Russian].

4. Dzhonson, D. (2003). *Sotsialna psykholohia: treninh mizhosobystisnoho spilkuvannia* [Social

psychology: interpersonal communication training]. Kyiv: KM Academy [in Ukrainian].

5. Kulbida, N. M. (2005). Rozvytok ekonomichnoi subiektnosti yak determinanty tvorchoho funktsionuvannia osobystosti u pidpriemnytskii sferi diialnosti [Economic subjectivity development as a determinant of creative functioning of the individual in the business field]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M.P.Dragomanova – Scientific Journal of NEA M. P. Dragomanov National Pedagogical university*, 6 (30), 225-231 [in Ukrainian].

6. Petrova, N. (2012). *Trenyng dlya pobedytelya* [Training for the winner]. Saint Petersburg: Rech [in Russian].

Наталья Николаевна Дубравская,
кандидат психологических наук,

доцент кафедры общей, возрастной и педагогической психологии,

Наталья Ивановна Сидоренко,

кандидат психологических наук,

доцент кафедры общей, возрастной и педагогической психологии,
Житомирский государственный университет имени Ивана Франко,
ул. Большая Бердичевская, 40, г. Житомир, Украина

АКТУАЛИЗАЦИЯ ЛИЧНОСТНЫХ ДЕТЕРМИНАНТ УСПЕШНОЙ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЕЙ

Статья посвящена проблеме актуализации личностных детерминант успешной профессиональной подготовки будущих предпринимателей в высшем учебном заведении. Разработана теоретическая модель развития личностных детерминант успешной профессиональной подготовки будущих предпринимателей на основе актуализации личностно-профессиональной субъектности. Представлена практическая система работы по актуализации личностно-профессиональной субъектности будущих предпринимателей через целенаправленное разви-

тие её смысловых характеристик, которое включает работу с различными направлениями самоанализа, групповой обмен опытом, самостоятельную работу и базируется на принципах соединения обучающего и тренировочного аспектов работы, комплексного использования активных групповых методов обучения и общепринятых норм тренинговой работы, акцентирование на самоанализе и самодиагностировании, вербализованной рефлексии и эмоциональной насыщенности средств обратной связи, направленности на психологическую помощь в саморазвитии. Реализация этой программы позволила решить проблему развития личностных детерминант, которые определяют успешность профессиональной подготовки будущих предпринимателей, что проявилось как в повышении количественных показателей становления личностно-профессиональной субъектности, так и в осознании студентами особенностей будущей профессии, влияния личностных качеств на успешность предпринимательской деятельности, способности анализа профессиональных ситуаций, видении себя в профессионально значимой роли успешного предпринимателя, функционирующего в этически наполненном пространстве. Полученные в ходе исследования результаты могут быть использованы в учебно-воспитательном процессе при подготовке будущих предпринимателей.

Ключевые слова: личностные детерминанты, профессиональная подготовка, личностно-профессиональная субъектность, будущий предприниматель, активное развитие.

Nataliia Dubravka,

*PhD (Candidate Of Psychological Sciences), associate professor,
Department of General, Developmental and Educational Psychology,*

Nataliya Sydorenko,

*PhD (Candidate Of Psychological Sciences), associate professor,
Department of General, Developmental and Educational Psychology,*

*Zhytomyr State University named after Ivan Franko,
40, Velyka Berdychivska Str., Zhytomyr, Ukraine*

ACTUALISATION OF PERSONAL DETERMINANTS OF FUTURE ENTREPRENEURS' SUCCESSFUL PROFESSIONAL TRAINING

The article deals with the actualisation of determinants of future entrepreneurs' successful professional training in higher education. The theoretical model of the development of personality determinants of future entrepreneurs' successful professional training has been created on the basis of individual professional subjectivity actualisation. The practical system of work on actualising the individual professional subjectivity of future entrepreneurs is based on the purposeful development of its semantic features, which include work with different areas of self-reflection, group sharing experience, independent work and is focused on the principles of compound learning and training, the complex use of active group teaching methods and generally accepted standards of training work, the emphasis on self-analysis and self-diagnosis, the verbalised reflection and emotional colouring of feedback tools, the focus on psychological support for self-development. The implementation of this programme makes it possible to solve the problem of the development of personal determinants that identify the success of future entrepreneurs' training, which is seen in the increase of quantitative indices of the development of individual and professional subjectivity as well as in students' realisation of the peculiarities of a future profession, the influence of personality traits on the success of professional activities; skills of considering professional situations, self-perception in a significantly professional role of a successful entrepreneur. The results of the study can be used in the educational process of preparing future entrepreneurs for their professional activities.

Keywords: personal determinants, training, personal and professional subjectivity, a future entrepreneur, active development.

Подано до редакції 10.04.2016